

Ett gestaltungs-förslag till en del av lustträdgården vid

Rosersbergs slott

av Kristina Öst

Kandidatarbeten vid institutionen för stad och land 2008

EX0282 Kandidatarbete i landskapsarkitektur på landskapsarkitektprogrammet

© Kristina Öst

Title in english: A design concept for a part of the pleasure garden at Rosersbergs castle

Handledare: Viveka Hoff, institutionen för stad och land

Examinator: Roger Elg, institutionen för stad och land

Online publication of this work: <http://epsilon.slu.se/>

Förord

Detta arbete är ett kandidatarbete i landskapsarkitektur inom landskapsprogrammet, SLU Ultuna. Uppsatsen utmynnar i ett gestaltungsförslag på en del av lustträdgården vid Rosersberg slott i Sigtuna kommun.

Jag vill tacka Lena Löfgren-Uppsäll, Statens fastighetsverk, för Vårdprogrammet för Rosersberg slott som varit till stor hjälp i arbetet samt Viveka Hoff som bidragit med god handledning.

Sammanfattning

Rosersbergs slottsanläggning, vackert beläget mellan Stockholm och Uppsala intill Mälarens strand är ett slott med kunglig dispositionsrätt. Området är byggnadsminnesmärkt och förvaltas av Statens fastighetsverk. Räddningsskolans verksamhet finns idag i området, men har en oviss framtid där.

Egendomen tillkom 1620 och har ett stort historiskt intresse, ur såväl byggnads-, trädgårds- som personhistoriskt perspektiv vilket det omfattande material som finns om platsen understryker. Det omgivande landskapets lätt kuperade skogsmark och slätter med åker- och betesmark bidrar till platsens höga naturvärden, men det expansiva industriområdet i öster är däremot ett hot. Parken och trädgården ger ett förvuxet intryck, strukturen med gångsystem och alléer finns kvar men i övrigt är det svårt att tyda spår av tidigare byggnadsverk eller kanalen. Den unika kombinationen av natur och kultur tillsammans med en variation av arkitektur, tidsskikt och användningsgrad samt både kontrasten och samspelet i anläggningen och till omgivningen gör platsen till ett viktigt rekreationsområde.

Lustträdgården har förutom den ursprungliga anläggningen genomgått två stora förändringar som präglats av sina ägare och de arkitekter/ trädgårdskunniga de tagit hjälp av. Den ursprungliga renässansträdgården anlades på 1640-talet av Gabriel Oxenstierna sannolikt med hjälp av Simon de la Valleé. 1680-90 låter sonen Bengt Oxenstierna med hjälp av Nikodemus Tessin d.y. anlägga en barockträdgård, som höll mycket hög klass. Den andra stora förändring skedd under Karl den XIII:s tid på slottet, då den Engelska parken också anläggs på slutet av 1700-talets. Den visar en mer nertonad lustträdgård, där den barocka utformningen börjat falla isär. Efter 1860 upphör det kungliga boendet på slottet och kom istället att användas av infanteriets skjutskola och sedan vidare av Civilförvarsskolan, sedermera Räddningsskolan. Under denna period har lustträdgårdens tidigare prakt mattats ytterligare.

När jag besökt den centrala delen av lustträdgården mellan slottet, alléerna och Mälaren har jag fått en känsla av att något saknats. I mitt gestaltungsförslag har jag tagit fasta på det och försökt stärka platsens själ och karaktär samtidigt som jag vill förmedla platsens historia och skapa historia för morgondagen. Förslaget är en nyskapande restaurering och upplevelsen av platsen har spelat en viktig roll.

Innehållsförteckning

Inledning	3
Bakgrund	4
Syfte och frågeställningar	4
Mål	4
Avgränsning	4
Metod, material och källor	4
Nuläge	5
Rosersbergs slott och kungsgårdsmark idag	5
Översiktskarta över Rosersbergs kungsgårdsmark	6
Lustträdgården idag	7
Lustträdgårdens utveckling fram till idag	8
Värdebeskrivning	12
Platsanalys	13
Analyskarta	14
Förändring av en historisk trädgård	15
Förhållningssätt vid förändring av en historisk trädgård	15
En nyskapad restaurering och tolkning av själ och karaktär	15
Beskrivning av förslaget	16
Illustrationsplan	18
Reflektion och utvärdering av arbetet	19
Källförteckning	20
Litteratur	20
Tryckt material	20
Elektroniska källor	20
Kartor i kronologisk ordning	20
Bilder	20
Bilagor	
Bilaga 1. Rosersbergs slotts historia ur ett ägarperspektiv.	1

Inledning

Bakgrund

Syfte och frågeställningar

Syftet med arbetet är att lära mig mer om Rosersbergs slottsträdgård, dess historia och utveckling fram till idag samt ta reda på varför jag får en känsla av att något saknas när jag besöker lustträdgården.

De frågeställningar jag har är:

- Hur och vad har påverkat lustträdgårdens utveckling fram till nu?
- Vilken upplevelse ska lustträdgården ge idag?
- Vilket förhållningssätt bör man ha vid en förändring av en historisk trädgård?

Mål

I Statens fastighetsverks uppdragsbeskrivning ingår att "förvalta byggnadens själ och karaktär samt förmedla byggnadens historia men även skapa historia för morgondagen" (SFV:s hemsida). Jag har valt att behandla trädgården på samma sätt och målet är att presentera ett gestaltungsförslag som i likhet med ovanstående förmedlar platsens historia, skapar historia för morgondagen och dessutom stärker parkens själ och karaktär.

Avgränsning

Området jag valt är den centrala delen av lustträdgården som begränsas av slottsbyggnaden, de fyrradiga alléerna och gångstigen längs Mälaren, se analyskartan sid 17.

Metod, material och källor

För att uppnå syftet har kunskap inhämtats på flera sätt, främst genom litteratur- och kartstudier och jämförelser emellan samt besök på platsen vid olika tillfällen. För att kunna jämföra känslan på platsen med andra barockträdgårdar har Drottningholms slotts, Hässelby slotts och Uppsala botaniska trädgård besökts. Innebörden av en plats själ och karaktär har begrundats.

Till grund för gestaltungsförslaget har främst Brauns ägodelningskarta från 1708 legat samt kopparsticken ur Suecia Antiqua et Hodierna från 1695.

Det finns mycket material att studera som tar upp Rosersberg slott och dess historia. Litteratur i form av vetenskapliga avhandlingar och skrifter med bl.a. kopior på inventarium och köpebrev ökar informationens tillförlitlighet. Många kartor, teckningar, kopparstick och målningar finns som visar hur det kunnat se ut. Där bidrar information om upphovsmännen eller deras övriga verk till att få en klarhet i dess trovärdighet. Även planer finns som till viss del kan ha genomförts, men framför allt visar det exempel på att det funnits flera förslag och tankar på förändringar.

Litteratur och brev knutna till de personer som levt på slottet bidrar starkt till att få en bild av livet på slottet. Genom att jämföra material och tidigare författares slutsatser, börjar min bild av Rosersberg och dess historia att klarna.

Mycket av historien kan även utläsas från hur dagens byggnader och parker ser ut. Inga utgrävningar har gjorts i lustträdgården vilket skulle kunna fastslå vissa fakta.

Nuläge

Rosersbergs slott och kungsgårdsmark idag

Mellan Uppsala och Stockholm, inte långt från Sigtuna stad, vackert beläget på en kulle vid Mälaren ligger Rosersbergs slott. Området tillhör Sigtuna kommun, Norrsunda socken och till tätorten Rosersberg är det ca 2 km.

Rosersbergs slott är ett slott med kunglig dispositionsrätt, är byggnadsminnesmärkt sedan 1935 och förvaltas av Statens fastighetsverk. I Stockholms län utmed Mälarens strand gäller utökat strandskydd, 300m. Trots anläggningens höga kulturella värde är den inte klassad som riksintresse, men beskrivs i kommunens översiktsplan som "område som särskilt ingående belyser viktiga delar i kommunens historia".

Lantmäteriverket Gävle 2008. Medgivande I2008/1013

I norr gränsar området till militär mark och i öster till ett industriområde under stark utveckling. Landskapet är typiskt för Mälardalen med hållmarkskog på höjderna och barrskog eller blandskog på moränslutningarna samt flacka slätter med betes- eller åkermark.

Kungsgårdsmarken, det område som tillhörde Rosersbergs slott under Karl XIII och Karl XIV Johans tid, består förutom lustträdgården, orangeri-/köksträdgården och den engelska parken till största delen av skog, åker och bete. Området har höga naturvärden med gamla ädellövskogar, biotopskyddade alléer och hållmarker. Långvarig hävd har berikat områdets flora. Förutom slottet med tillhörande byggnader som t.ex. stallet och trädgårdsmästARBostaden finns flera gamla torp kvar samt byggnader knutna till infanteriets skjutskola, civilförsvarets och räddningsskolans verksamhet på Rosersberg.

Den verksamhet som bedrivs i området står Räddningsskolan främst för idag, dock med oviss framtid i och med en proposition där skolan ej längre ingår i ett statligt huvudmannaskap. (Dahlen, 2008).

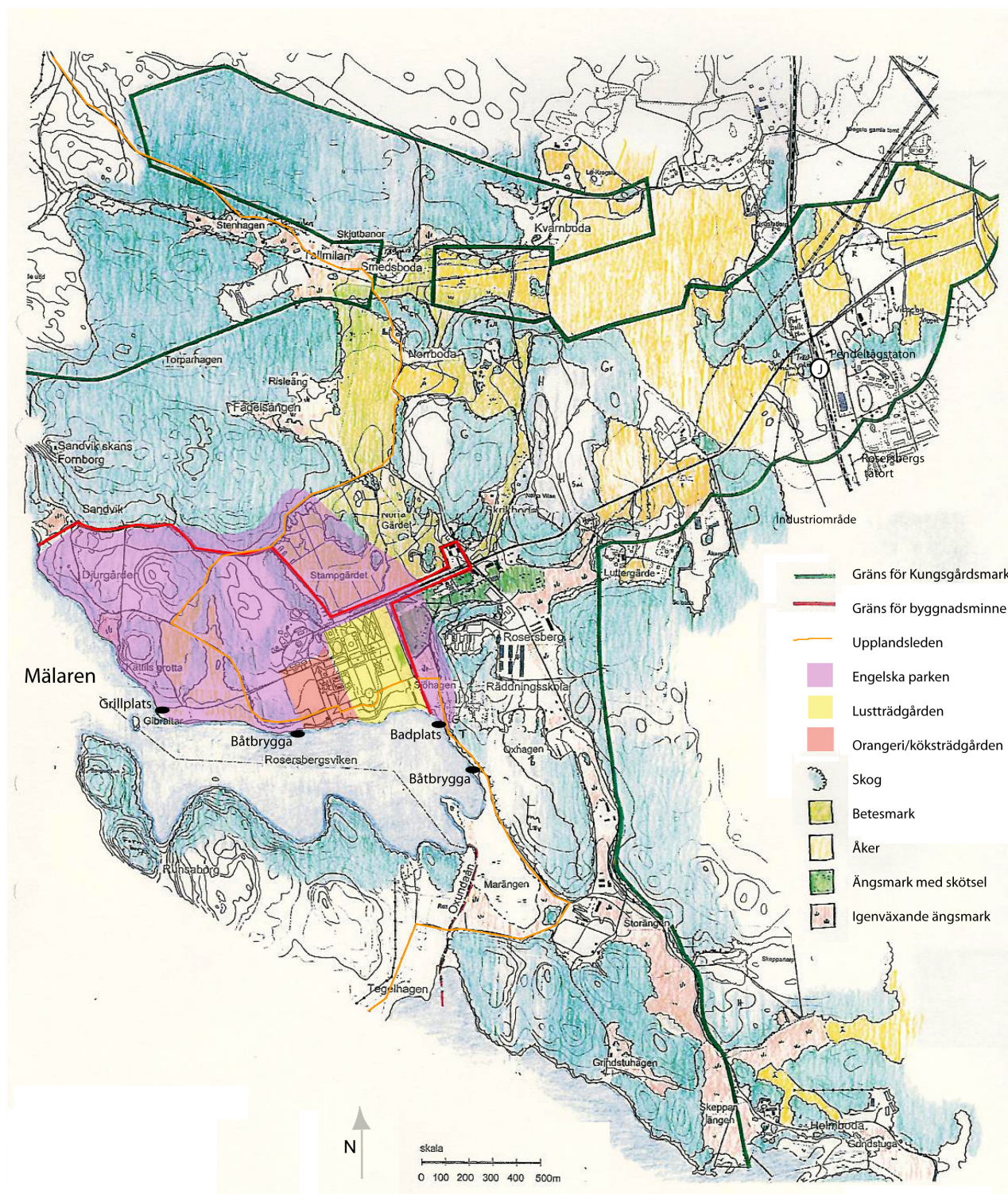
En bygglovsansökan om att anlägga en vikingaby i parkens närområde drogs tillbaka efter att Sigtuna museum, länsstyrelsen och Statens fastighetsverk ansåg att krocken blev för stor med slottsmiljön. (Orring, 2008).

Trots att området inte ligger i nära anslutning till något bostadsområde söker sej många hit för att t.ex. vandra längs väg- och gångsystemet som finns bevarat och uppleva charmen av de förvuxna trädgårdarna och parken. Småbåtshamn, bad- och grillplats finns också att tillgå. Närheten till skjutbanor och Arlanda flygplats påverkar platsen ljudmässigt.

Flera evenemang hålls under året på området som exempelvis orienteringstävling, tornerspel och bilträffar. I sommar öppnar åter ett slottscafé och de guidade visningarna av slottet återupptas efter att under några år endast förekommit på beställning. (2008, Kungliga hovstaternas webbsida).

Översiktskarta över Rosersbergs kungsgårdsmark

2001 Karta över kungsgårdsmarken från SFV:s vårdprogram för Rosersbergs slott, kompletterad med uppgifter 2008 av författaren.

Lustträdgården idag

I lustträdgården finns fortfarande grundstrukturen kvar i form av gångsystemen, alléerna och uppbyggnaden kring centralaxeln. Gångvägarna visar de olika kvarterens indelning, men i övrigt ger uppvuxna häckträd blandat med frösådda träd intryck av en förvuxen park. Kanalen är helt igenväxt och anas knappt. Inga byggnadskonstruktioner som t.ex. treillaget eller fontäner finns kvar.

I den centrala delen av lustträdgården, söder om slottet, kantas den stora gräsmattan av de fyrradiga lindalléerna, vars träd är av varierande kvalitet och flera saknas. Några formklippta häckar av blandat växtmaterial finns i anslutning till slottsbyggnaden. Av fondbyggnaden i söder finns bara rester av muren kvar. Inga skulpturer finns förutom ett solur som på senare tid placerats nedanför terrassen.

Utsikt från slottet, med soluret nedanför terrassen och Runbacken i söder.

En av de två fyrdubbla lindalléerna.

Ett av kvarteren i lustträdgården "Kungens ritning".

Rester av muren från fondbyggnaden på Runbacken i söder.

Formklippta häckar runt den tidigare broderiparterren.

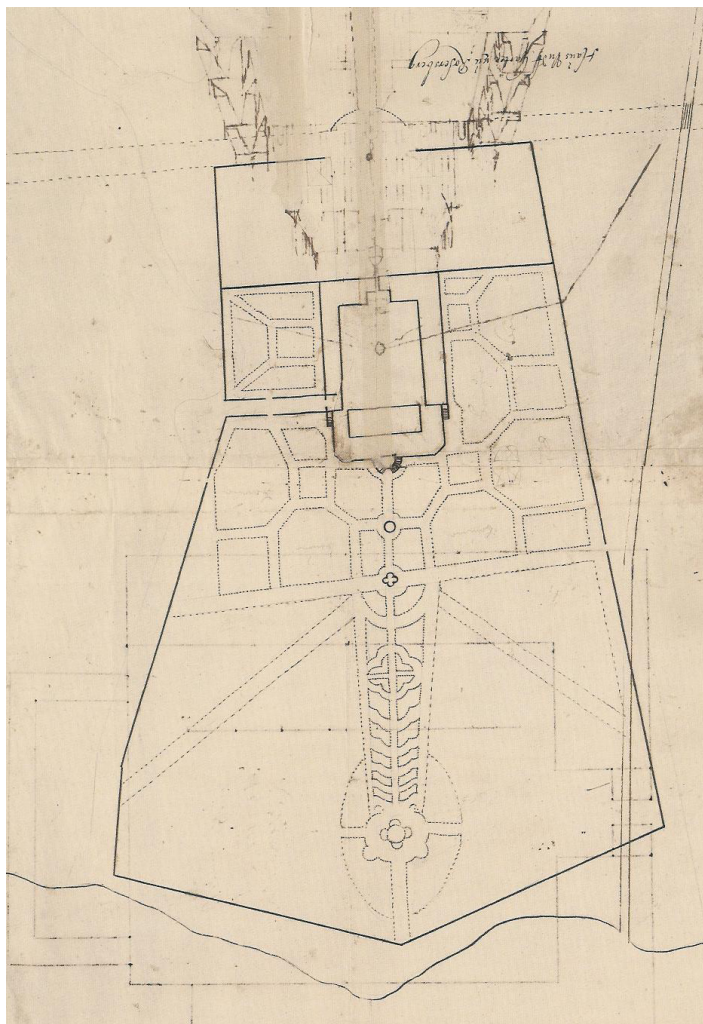

En gång mot den tidigare orangeri- och köksträdgården.

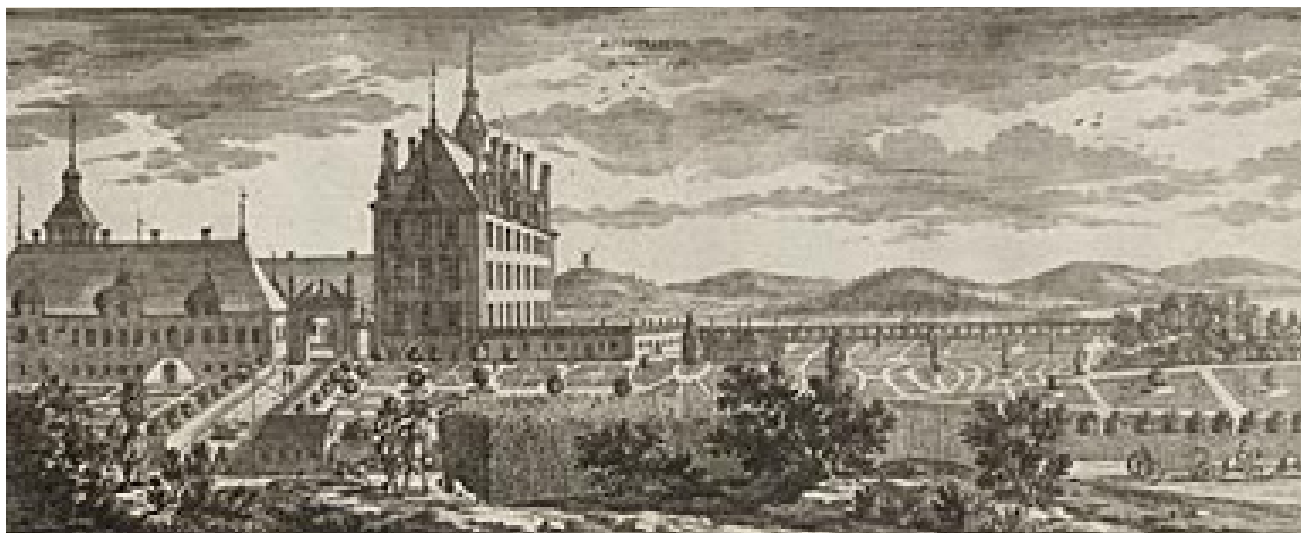

Lustträdgårdens utveckling fram till idag

Sedan Rosersbergs ursprung har förutom den ursprungliga anläggningen av trädgården, två större förändringar av lustträdgården genomförts. Den ursprungliga renässansträdgården anlades under 1640-talet, då gängse bruk var att anlägga en trädgård i närheten av gården samtidigt som gården byggdes. Sannolikt medverkade Simon de la Vallée vid utformningen av dess arkitektur (Karling, 1931, s.223). Uppmåtningsritningen visar ett komplicerat mönster av olikformade figurer, en gåsfot och en lång konvergerande trädgårdsaxel. Mönstret framgår även på kopparsticket från Erik Dahlbergs *Suecia Antiqua et Hodierna*, som också visar hur centralaxeln avslutas med en kulle där träd växer fritt.

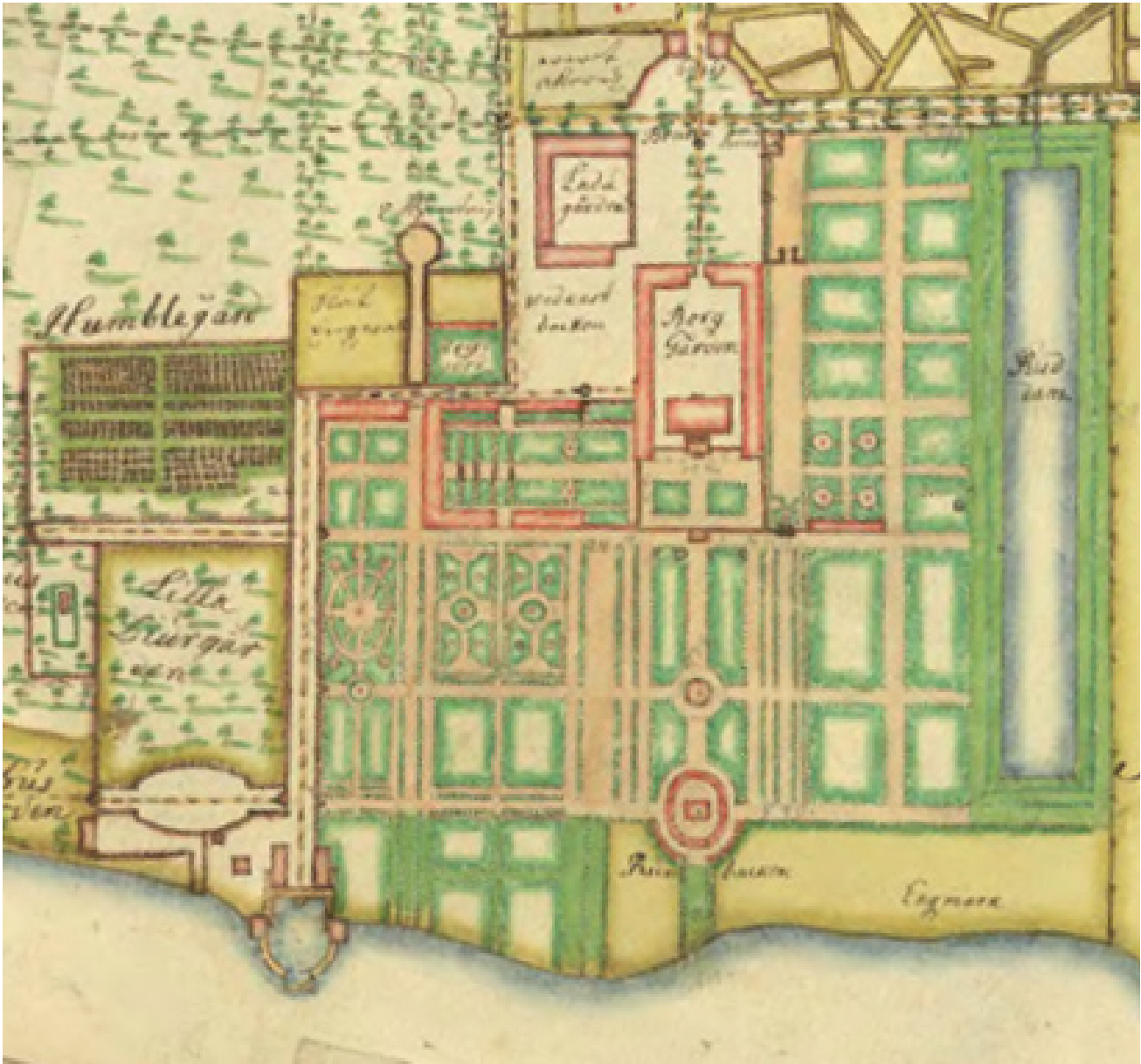
1660-tal Situationsplan av Erik Dahlberg. Kungliga biblioteket.

1670-74 Kopparstick ur *Suecia Antiqua et Hodierna* "Rosersbergs slott från väster" utfört av Perelle efter skiss av Erik Dahlberg. Fotograf Marcus Andrae, Kungliga biblioteket.

Någon karta från denna tid har inte påträffats. Den tidigast kända är Brauns ägodelning från 1708. Den visar hur området delats in i strikta kvarter och i öster syns den långa kanalen. Den ena allén är här ritad som tre trädradar, vilket förmodligen bara är en miss då alléformationen ger plats för ytterliggare en trädrad. På kopparsticket visas alléerna med var annat träd lind och var annat en formklippt gran, vilket också styrks av ett inventarium ur De la Gardieska samlingen från 1741 (Wollin, 1930, s. 97).

På kopparsticket med utsikt från slottet visas tydligt den halvcirkelformade skärmbyggnaden där Tessin d.y. inspirerats av vattenteatern i Villa Aldobrandinis renässansträdgård, enligt Wollin (1930, s.23). Byggnaden är genombruten för att ta till vara på utsikten mot vattnet och höjden på den motsatta stranden. Dessutom kröns byggnaden av blomsterkrukor och skulpturer som ger fonden en spännande siluett.

8

1695 Kopparstick ur Suecia Antiqua et Hodierna. "Avbildning av Rosersbergs härliga slott från trädgårdssidan" och "Utsikt över den ljuvliga trädgården invid Rosersbergs slott" utfört av Swidde efter skisser av Erik Dahlberg. Fotograf Marcus Andrae, Kungliga biblioteket.

Ytterligare kopparstick visar orangeriträdgården i väster med växthus och odling av "förutom pommeranser och citroner hade abricoser, Pfersicer, mandlar samt muhlbär i en stor abundance, och så goda, at gr.D'AVEAUX måste tilstå dem äij bätter, större och schönare i frankr. wäxa" (Wollin, 1930, s.32). Ett annat stick visar kanalen och den ö med en paviljon av porslin, som "varje vår ger sej till känna genom att blå-vitt kakel växer där" (Bedoire, 2005, s.60). Ett tredje stick visar den spaljeverk, treillage, som funnits öster om slottet.

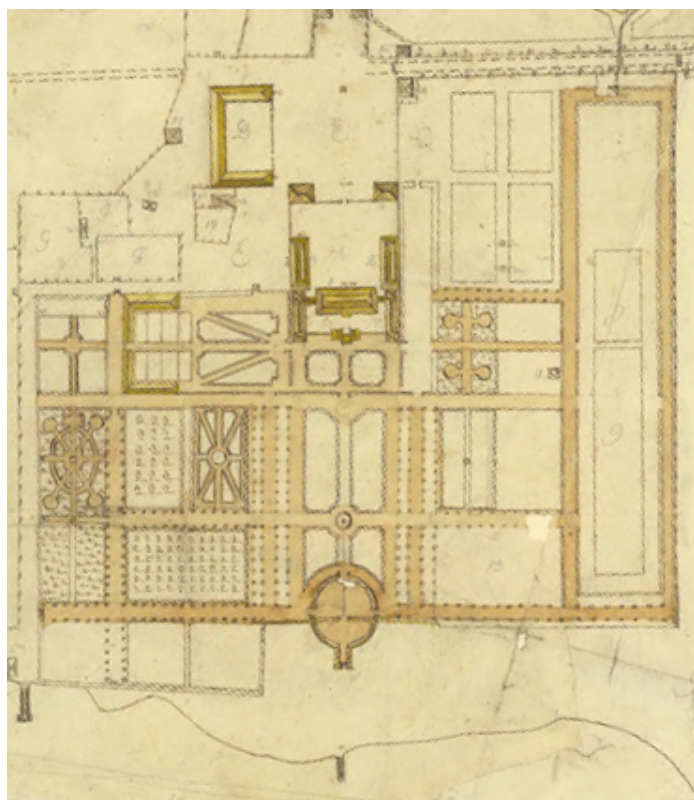
1696 Kopparstick ur Suecia Antiqua et Hodierna. "Rosersbergs slott med trädgårdsplan och orangerier från söder", "Utsikt över kanalen från Rosersbergs slott" och "Växthuset i Rosersbergs trädgård, prytt med al-lehanda vattenkonster och statyer", utfört av Swidde efter skisser av Erik Dahlberg. Fotograf Marcus Andrae, Kungliga biblioteket.

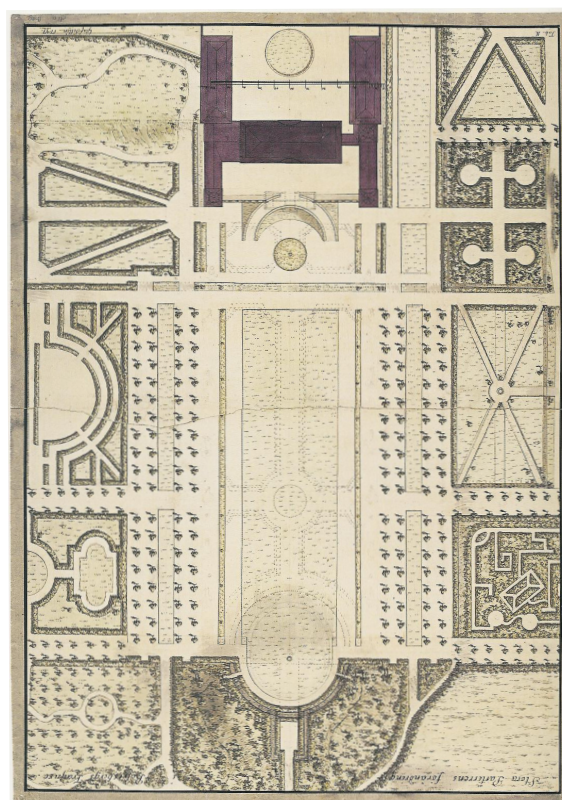
Under Hertig Karls tid anlitas 1772 lantmätaren Per Alfving att göra en karta över lustslottet Rosersberg som jämfört med uppmätningen 1741 visar att inga ändringar gjorts sedan dess. Nu börjar den barocka utformningen falla isär (Wollin, 1930, s.49). Bl. a. saknas fondbyggnaden i söder.

En större förändring sker dock när Karl lämnat regeringsmakten 1797 och planerar att bosätta sej permanent på slottet. Arkitekt Gustaf af Sillén anlitas för att förändra slottsanläggning efter hertigparets nya behov. Bl.a. ändras slottets fasad, den förfallna trappan görs om till en appereil (en halvcirkelrund ramp) och de fyra långsträckta kvarteren görs om till en sammanhängande pelouse, inramad med plates-bands. (Olausson, 2005, s. 300).

Karl och Hedvig Elisabet Charlotta beskrivs ha ett stort intresse för trädgården och omformar själva delar av trädgården (t.ex. Karls labyrint, lövteatern och gångarna vid kanalen). 1799 tas initiativet till att anlägga den engelska parken, där parets djupt religiösa men även inslag av svårbegriplig mysticism får utlopp. (Olausson, 2005, s. 306).

1772 Ägomätning, Per Alfving. Lantmäteriet.

1797 Ritning "Stora Parterrens förändring i Rosersbergs Trädgård", Gustaf af Sillén. Kungliga biblioteket.

1860 upphör Rosersberg att vara ett bebott kungligt slott, men redan tidigare har lustträdgårdens förenklingsprocessen börjat. Sven Peter Nordstedts uppmätning från 1817-20 visar en heldragen pelous med blomstergrupper i hörnen och Karl Johan Billmarks blyertsritning från 1852 visar "en jemn gräsplan med hvita skogsblommor" (Wollin, 1930, s.77).

1874-1961 håller infanteriets skjutskolan till på Rosersberg. Den flyttas från Drottningholm p.g.a att de nya vapnens längre räckvidd och flera skjutbanor och kaserner byggs. Kungsgården arrenderas ut till olika enskilda personer men under större övningar får området utrymmas. Ersättning för markskador betalas ut. (Näsström & Grönwall, 2001, s.20). Sedan förläggs civilförsvarsskolan, sedermera Räddningsskolan vid Rosersberg men förutom återställandet av den Tessinska trappan mot trädgården 1922-24 (Wollin, 1930, s. 79) har inga förändringar i trädgården gjorts.

1852 Blyertsteckning av Karl Johan Billmark. (c) Foto Nationalmuseum.

Värdebeskrivning

Rosersbergs slott och parker har ett högt kulturellt värde. Lustträdgården och den engelska parken representerar olika stilepoker och kan knytas till personer som har haft stark anknytning till platsen. Lustträdgården hade sin storhetstid i slutet av 1600-talet som en barockanläggning av rang och dess grundstruktur med alléerna och gångarna bör bevaras och uppbyggnaden kring centralaxeln bör stärkas.

Naturvärdet är högt med Mälarens vatten, ädellövskog, gamla träd och en rik lundflora som främjar insekter och fågelliv. Trots att de gamla träden i alléerna bidrar starkt både till det höga naturvärdet som till att ge ett autentiskt värde till anläggningen bör alléernas arkitektoniska, enhetliga form prioriteras och genomgå en omplantering.

Den rika upplevelsen bottnar i den variation av natur, tidsskikt, arkitektur och användningsgrad (vid speciella evenemang eller dagligt bruk) men också både samspelet och kontrasterna mellan de olika delarna i anläggningen och omgivningen som förekommer och är viktigt att bevara. Som exempel kan nämnas den flacka välklippta pelousen jämfört med ängen på Runbackens sluttning mot vattnet, de raka fyrdubbla tidigare hamlade alléerna i lustträdgården jämfört med alléerna med friväxande träd längs de naturanpassade gångarna i Engelska parken och kontrasten mellan öppna och slutna ytor som finns i området. God livskvalitet ökar genom motion och naturupplevelser vilket gör detta till ett allt viktigare rekreativt område, eftersom Sigtuna kommuns starka exploateringstakt är ett hot framför allt i öster där industriområdet expanderar kraftigt.

Att området ska vara tillgängligt för så många som möjligt känns självklart. Gång- och cykelbanan från Rosersbergs pendeltågstation som anlades 2007 gör det både lättare och säkrare att ta sig dit, båtbyggare finns och parkeringsmöjligheterna är goda. För ökad framkomlighet för rullstolar, rullatorer och barnvagnar bör gångvägarnas markmaterial på vissa platser ses över.

Platsens skötsel och underhåll är viktig och påverkar såväl upplevelsen som användningen av miljöresurser. Soptunnor med möjlighet till sopsortering finns och i den engelska parken går KRAV-certifierad fårbesättning på sommarbete. Negativa miljöeffekter bör minimeras även i fortsättningen. Räddningsskolans eventuella nerläggning minskar den dagliga verksamheten i området, vilket i sin tur kan leda till ökad vandalism. Idag förekommer t.ex. att stenar från Runbackens mur flyttas och används till grillplatser.

Platsanalys

Området mellan slottsbyggnaden, alléerna och vattnet, domineras av en stor välskött gräsmatta, pelouse. I gångar med relativt hårt packat grus står fyrdubbla alléer av lind i varierande skick. De flesta är gamla, flera har stora håligheter, andra är yngre och vid några stubbar har rotskott försökt räddas. Vissa är helt borta och lämnar hål i de geometriska trädraderna. Lindarna har tidigare hamlats, men växer sedan många år fritt och påverkar med sina stora trädkronor proportionerna mellan såväl slottsbyggnaden som till det centrala trädgårdsrummet samt förhållandet till oss som människor som därmed upplevs som mindre.

Nedanfö den grusade Hoglandsterassen finns en stor grusad yta, tidigare en proderiparterr, där markduk sticker upp bitvis. Centrert framför trappen i anläggningens centrala siktlinje finns ett solur, flyttat från orangeriträdgården 1922, omgiven av en kvadratisk plantering med bl.a. lavendel som också finns i smala planteringar längs kanten mot pelousen. Ytan avgränsas i syd, öst och väst av formklippta häckar av varierat växtmaterial.

I den södra änden finns en liten höjd, Runbacken, där en runsten finns (ej synlig från pelousen) samt rester av en fondbyggnad i form av en av en kallmur i en karaktäristisk form. Vidare ner mot vattnet, leder en stig.

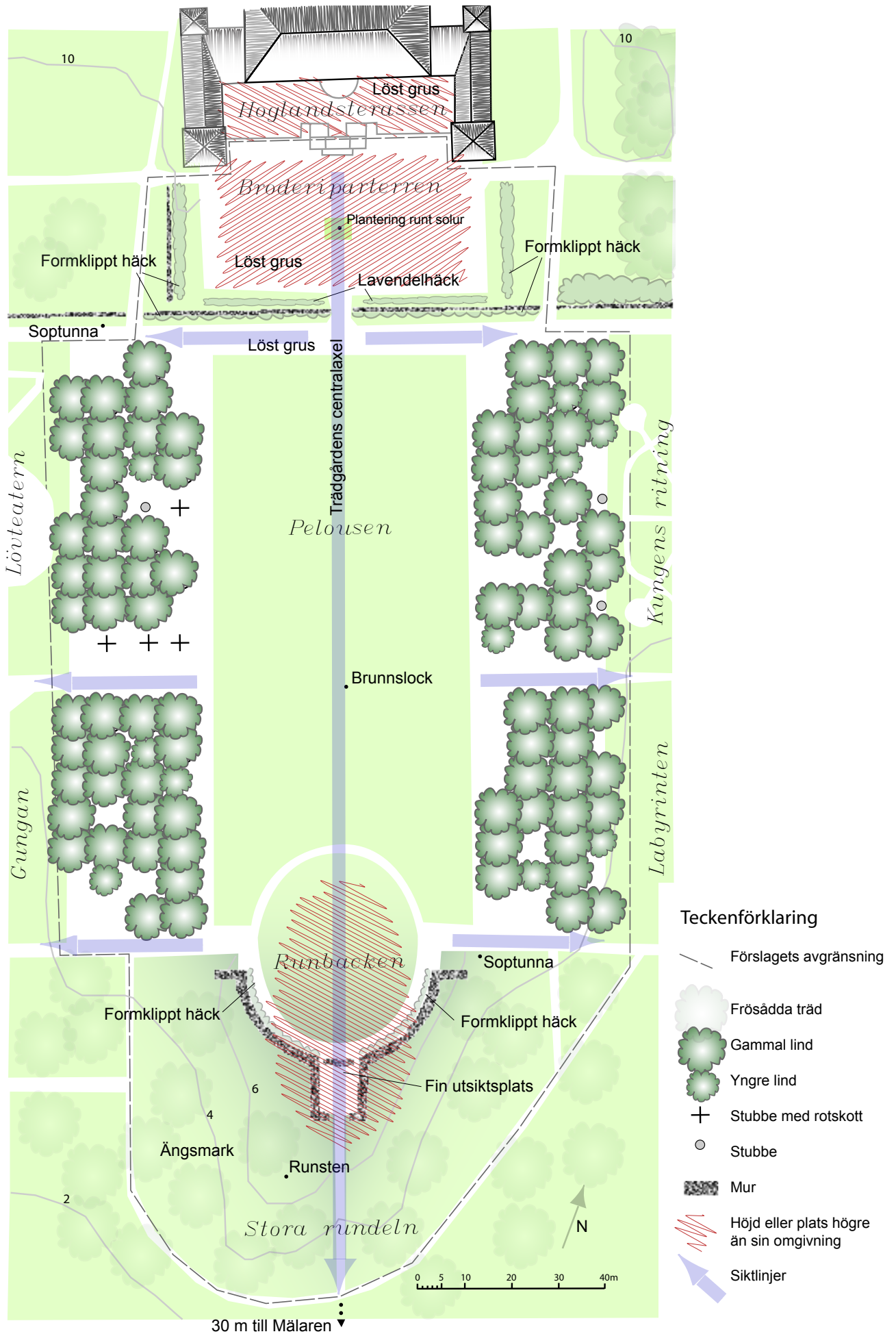
Ett tillfälligt inslag i den historiska parken är den bro i tryckimpregnerad virke som byggts till orienteringstävlingen i april. Objektet påverkade verkligen helhets känslan och gav en tankeställare på många sätt. Upplevelsen av det folklikt och rörelse som tävlingen gav bör absolut främjas och medför funktionskrav på området ur transport-, slitage- och flexibilitetssynpunkt.

Området är flackt, förutom nivåskillnaden mellan broderiparterren och pelousen samt Runbackens kulle. Mestadels är gångarnas grus relativt hårt packade, men framkomligheten med rullstol är tveksam. Sittbänkar saknades vid tidpunkten för inventeringen.

Analyskarta

Förändring av en historisk trädgård

Förhållningssätt vid förändring av en historisk trädgård

"Konstnärlighet, historisk trogenhet samt åstundan att förmedla en poetisk upplevelse kan vara tre viktiga ingredienser i trädgårds- och parkrestauratörens arbete" (Andersson, T., 1992, s. 17). Att ta hänsyn till samtliga dessa aspekter är inte alltid möjligt, dessutom är det egenskaper som är tolkningsbara. Att en trädgård är autentisk värderas ofta högt, men även det är ett tolkningsbart begrepp framförallt eftersom det levande materialet förändras över tid och därmed form och storlek.

Med utgångspunkt från att det är ett konstnärligt arbete att förändra en trädgård samt Sven-Ingvar Anderssons ord "Man ska inte arbeta med gamla trädgårdar utan att fråga vad de har på hjärtat" och "Man restaurerar inte en park för att visa hur den såg ut. Man restaurerar för den poetiska upplevelsens skull. Du uppför ju inte Shakespears verk för att visa vad han skrev, utan för upplevelsens skull" (Mossige-Norheim, 1992, s.22) har jag tagit mig an uppgiften att utforma ett gestaltungsförslag.

En nyskapad restaurering och tolkning av själ och karaktär

De termer som används för att specificera vilken typ av förändring av en historisk trädgård som menas är inte entydig. Trots att källor och material skulle göra det möjligt att göra en rekonstruktion (autentisiteten är då primär) av lustträdgården vid en viss tidpunkt har jag valt att göra en nyskapande restaurering, d.v.s. en anpassning efter moderna behov och nyskapande i trädgårdens historiska stildrätt men med moderna arrangemang i modern form dock så att tilläggen underordnar sig trädgårdens helhet och är av mer tillfälliga material än originalstommen (Andersson, S., 1960, s.14). Förslaget bygger dock på barockträdgårdens strukturella utformning gällande siktlinjer och kvartersindelning. I valet av material och utformning har skötsel och underhåll prioriterats framför låga anläggningskostnader samt att tydligt visa vad som är nyanlagt.

Förslaget syftar till att stärka lustträdgårdens själ och karaktär som jag anser är på väg att suddas ut. Platsens själ, "genius loci" är ett uttryck som används inom arkitekturen, är latin och kommer från "genius", skyddande och "loci", plats. Att platsers livgivande ande påverkade placeringen av praktträdgårdarna på bergssluttningarna kring Rom under renässansen är känt, men i Sverige har man istället litat på den nedärvda förmågan att ta hänsyn till det värmande solljuset och skydd mot nordanvind. (Dunér & Dunér, 2004, s.110).

Det svenska bondeförnuftet tycktes ha rätt när valet av plats för Rosersberg skedde, vid en sydsluttning ner mot en skyddad vik av Mälaren och huset väl synligt på en kulle, dvs inte i en köldsvacka utan med möjlighet att värmas av solljuset. Jag kan föreställa mig hur de stod på kullen, tittade ner mot vattnet och kände in platsen. Därmed var siktlinjen och centralaxeln etablerad vilken jag vill kalla platsens själ.

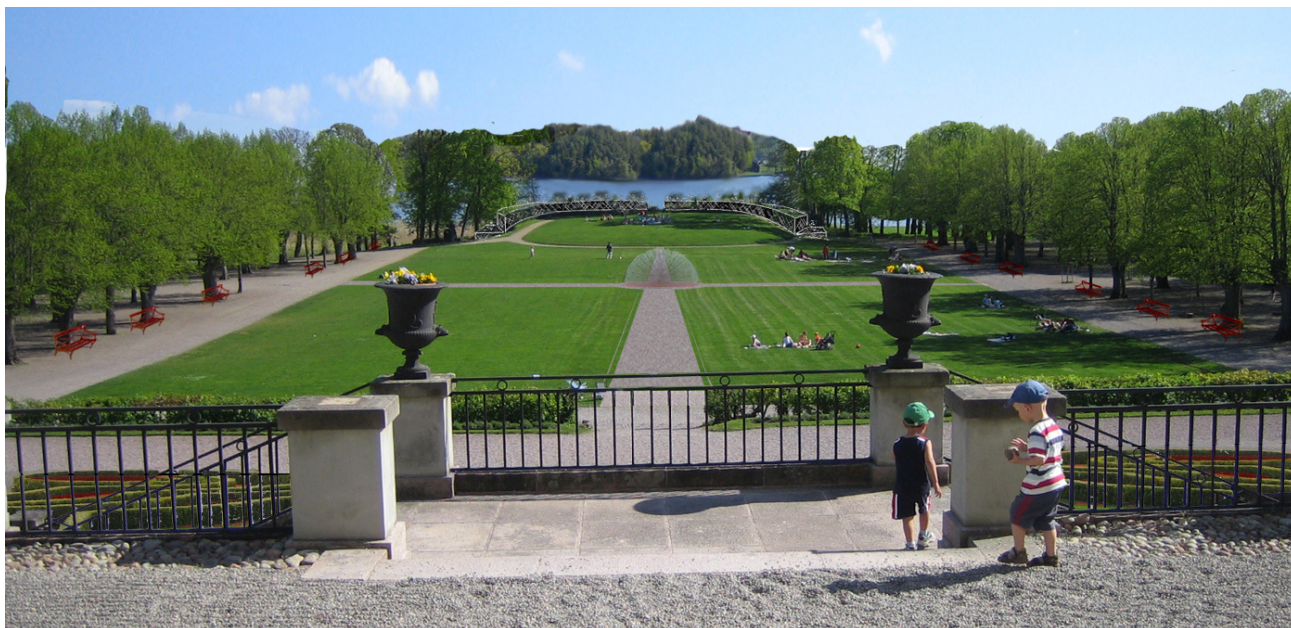
När sedan barockträdgården anlades och Hercules, en hjälte inom romersk mytologi, placerades som staty i skärningspunkten mellan centralaxeln och en av de korsande gångarna stärktes platsens själ ytterligare.

Lustträdgårdens karaktär har till största delen präglats av en strikt, geometrisk struktur med utsmyckningar och växter tuktade av människan med syfte att imponera på andra eller ge ägaren tillfredsställelse. Proportionerna mellan de element som ingår är viktigt för upplevelsen men även den kontrast till sin omgivning som lustträdgården skapar.

Eftersom jag anser att både själ och karaktär förändras över tiden styrker det valet att göra en nyskapande restaurering. Dessutom ger det större utrymme för att skapa ny historia.

Beskrivning av förslaget

Fotomontage

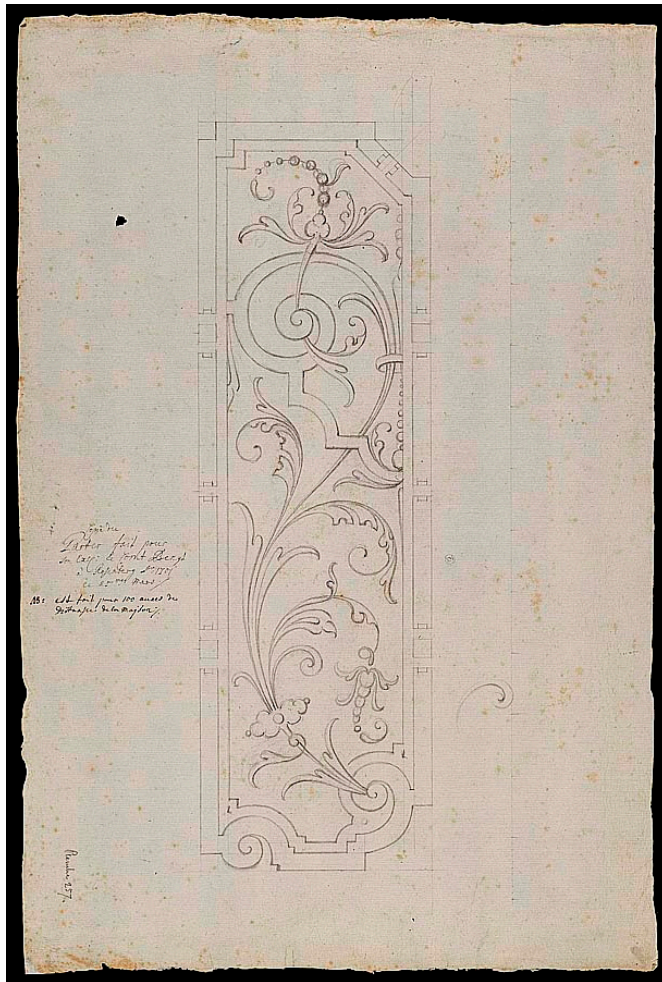
Förslaget vill jag ska förmedla:

- en barock enkelhet genom att återskapa gångvägarnas struktur och därmed kvartersindelningen. Gångvägen längs centralaxeln föreslås få en avsmalnande form, ett falskt perspektiv, för att öka rymdkänslan. I gångvägarnas skärningspunkt där statyn av Hercules en gång stått, placeras en fontän i modern stil i form av ett halvklot, ej högre än 2 m över nuvarande markplan för att inte skymma Mälaren i siktlinjen från slottet. Nedanför terrassen föreslås att soluret med dess plantering plockas bort och i stället införs två broderiparterrer nedanför terrassen. Mönstret utformas med inspiration från kopparsticket ur Suecia Antiqua et Hodierna från 1695 och planteras med buxbom i mönster med rött glas vilket från slottsfönstret verkade som sammet som Oxenstierna skrev i ett brev 1696 (Wollin, 1930, s. 22). De formklippta häckarna ersätts med nya av enhetligt växtmaterial, gärna städsegröna för att stärka formen även vintertid. Alléernas viktiga inslag i grundstrukturen beaktas genom att föreslå en enhetlig återplantering vilket de p.g.a. ofullständighet och skiftande kvalitet bör genomgå för att återta sin arkitektoniska utformning. Trädens kronor bör i fortsättning hållas nere via hamling, vilket skett tidigare men inte under senare år, för att proportionerna mellan platsens element bättre ska stämma överens med barockens. Den halvcirkelformade fondbyggnaden i söder byggs upp, inte lika hög som tidigare och i ny tappning. Murresterna längs centralaxeln tas efter noggrannare undersökning eventuellt bort för genomsiktighetens skull. Det övriga murverket kompletteras och "kläs" med ett treillagegaller i smide för att påvisa att det är en nyinstallation. På krönet placeras vintergröna formklippta solitärbuskar som ger fondbyggnaden en fin siluett, likt de statyer som en gång pryddes den forna fondbyggnaden. För att tydliggöra siluetten mot bakgrunden, öppna upp trädgården och öka kontakten med Mälaren föreslås att lundkaraktären på Runbackens södra del bevaras men att dagens höga träden ersätts med lägre träd eller buskar.
- en koppling till historien och tidigare ägare av anläggningen genom att en staty av ett par, förslagsvis Bengt Gabriel Oxenstierna med fru Katarina Stenbock vardagsklädda och i naturlig storlek vandrar i kanten mellan den västra allén och gräsmattan för att njuta av sin trädgård. Detta för att ge en historisk tillbakablick och känsla av att trädgården funnits och använts under lång tid. Speciellt viktigt om de riktigt gamla alléträden försvinner. Statyn bör förses med information om när den placerats här för att tydligt visa att det är en nyinstallation.
- ett lättillgängligt område för rekreation med möjlighet att använda även vid större evenemang. Detta innebär bl.a. att jag väljer att avstå från planteringar på gräsmattan. Gångytorna bör få hårt packad singel för att öka tillgängligheten för rullstol, rullatorer och barnvagnar. Bänkar enligt den modell som förvaras inne på slottet placeras ut längs

alléerna. Förslagsvis målas de röda för att ta upp den röda färgen från broderiparterren och för att förutom sin vilfunktion bli en del av utsmyckning i trädgården. Utmed fondbyggnaden monteras fasta bänkar där man kan sitta och njuta av utsikten såväl mot slottet som ut över Mälaren. Ljudet av flygplan skulle kunna vara ett inslag av dagens tidskikt i trädgården, men för att stärka naturupplevelsen och därmed tona ner bullret föreslår jag att fontänen bör ha ett porlande ljud. Platsen bör som helhet vara en kontrast till sin omgivning för att höja dess upplevelsefaktor.

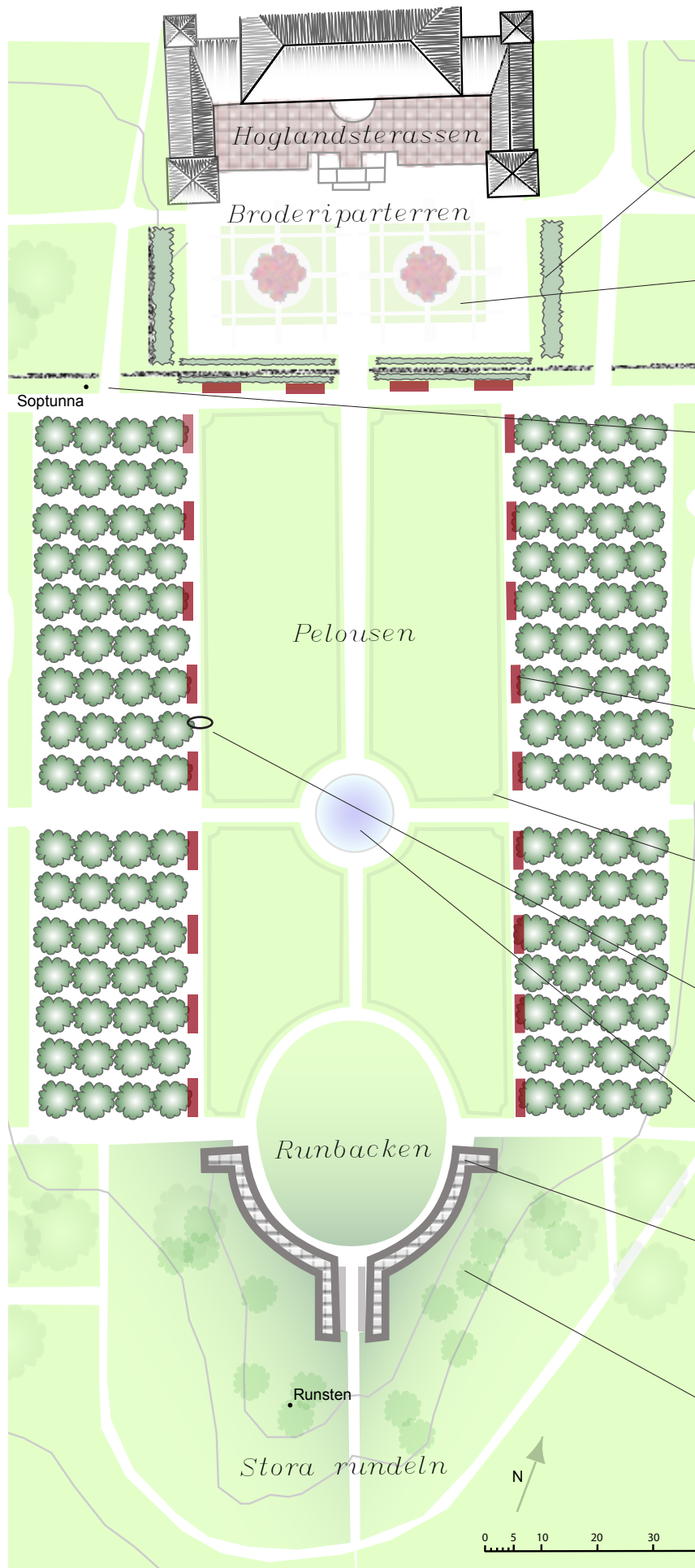
- en trädgård där skötsel och underhåll varit en viktig aspekt vid den nya utformningen , t.ex. genom att gräsmattorna får en kantsten som minskar problemet med att gräs- och grusytorna sprids i varandra. Till fondbyggnaden föreslås smide istället för trä för att minska underhållsinsatsen, öka livslängden samt stå emot skadegörelse bättre. Soptunnor med möjlighet till sopsortering och lätta att tömma utformas i samma treillageteknik som fondbyggnaden och placeras ut på lämpliga ställen. Fontänens pump bör enligt dagens syn på energi- och klimatfrågor drivas med hjälp av solceller placerade på Runbackens södra sida i form av flera mindre paneler för att lättare kunna bytas ut.
- att platsens själ och karaktär stärkts genom att centralaxeln blivit tydligare och kompletterats med en fontän samt att den förenklade barockträdgården även fått nya inslag som dess materialval understryker. För att dessutom under en kort period av året få påminna om och ge en liten känsla av den upplevelse barockträdgården gav under sin glansperiod , föreslår jag en plantering av vårlök inspirerad av Hårlemans förslag på mönster till parterr vid Rosersberg.

1701 Johan Hårlemans ritning till trädgårdsparterr vid Rosersberg. (c) Foto Nationalmuseum.

Illustrationsplan

De gamla formklippta häckarna ersätts med nya enhetliga, vintergröna frmklippta häckar.

Broderiparterren återinförs, mönstret inspirerat av kopparsticket i Suecia Antiqua et Hodierna från 1695.

Soptunna utformad i enlighet med fondbyggnaden.

Löst grus ersätts med hård packad singel.

Alléerna omplanteras p.g.a. ålder och enhetlighet.

Parkbänkar placeras ut.

Gångvägar återinförs enligt barockträdgårdens struktur.

Runt kvarteren läggs en rad med marksten som inramning.

En staty av ett par som flanerar i sin trädgård placeras på gången.

Fontän tillkommer. Eventuellt har här tidigare funnits en fontän.

Fondbyggnaden byggs upp igen i ny tappning, inspirerad av treillagetekniken. Döljer även en soptunna.

Låga buskar och träd nedanför Runbacken, ökar kontakten med Mälaren.

Reflektion och utvärdering av arbetet

Med mitt ringa intresse för svensk historia och kungligheter känns valet av plats och uppgift mindre lämpligt, men vartefter jag läste om platsen ökade intresset och önskan om att kunna gräva fram någon ny uppgift. Tyngdpunkten för detta projekt hamnade nu på det historiska och att skriva istället för på utformning av ett gestaltungsförslag, som var min avsikt från början.

När jag startade arbetet låg fokus på att utforma ett gestaltungsförslag på en lättskött anläggning, vilket det i och för sig blev jämfört med de andra barockträdgårdarna jag besökte. Dock var det känslan vid dessa besök av alltför detaljrika uppvisningsträdgårdar inklämda i stadsmiljö samt att anpassa trädgården efter dagens behov som fick styra mitt förslag.

De bilder och kartor jag valt att presentera som förhoppningsvis ger er läsare en känsla för platsen, innebar att ta reda på den upphovsrättsliga hanteringen kring dessa, en inte helt enkel lagstiftning. Bilder och foton visar övervägande platsen under vår och sommarhalvåret, vilket skulle kunna stödjas av att slottet ofta använts som sommarbostad. Med dagens funktion som rekreationsområde året runt borde det ha återspeglats i foton, vilket projektets tidsbegränsning inte tillät.

Med den mängd material som finns knutet till platsen har det svårt varit att minimera och avgränsa innehållet i denna uppsats. Ändå har jag bara skrapat på ytan av den mängd information som finns kopplad till Rosersberg och personer knutna till platsen. En plats värd att studera ur många perspektiv.

Källförteckning

Litteratur

Tryckt material

Andersson, Sven-Ingvar (1960). Våra gamla trädgårdar och den nya tiden - bevara, förnya, förändra. I Hylander, H. (Red). *Lustgården*, Årgång 1958-59. Uppsala, Almqvist & Wiksells boktryckeri AB. S.14-15

Andersson, Torbjörn (1992). Konstvetaren, autentikern, poeten och hans upplevelser. *Utblick landskap* 3/92. S. 17.

Bedoire, Fredric (2005) Oxenstiernas Rosersberg. I Sjöberg, Ursula (Red.) (2005). *Rosersbergs slott*. Stockholm: Byggförlaget/Kultur. S. 28-86

Dunér, Sten och Katarina (2004). *Den gyllene trädgården*, Värnamo: Fälth & Hässler. S. 110-112.

Heymoski, Andreas (2005) Rosersberg - ett kungligt lustslott 1760-1860. I Sjöberg, Ursula (Red.) (2005). *Rosersbergs slott*. Stockholm: Byggförlaget/Kultur. S. 120.

Heymoski, Andreas (2005) Rosersberg efter 1860 - skola och byggnadsminne. I Sjöberg, Ursula (Red.) (2005). *Rosersbergs slott*. Stockholm: Byggförlaget/Kultur. S. 354.

Näsström, Bo & Grönwall, Eva (2001). *Vårdprogram för Rosersbergs slott*, Stockholm: Statens fastighetsverk.

Karling, Sten (1931). *Trädgårdskonstens historia i Sverige intill le Notrestilens genombrott*. Diss. Göteborgs högskola. Stockholm: Alb. Bonniers boktryckeri. S. 223-233.

Lindahl, Göran (2000) Nicodemus Tessin d.y. (1654-1728). I Andersson, T., Jonstoj, T., Lundquist K, (Red.) (2000). *Svensk trädgårdskonst under fyrahundra år*, Stockholm: Byggförlaget. S. 52-61

Lindahl, Sture (1975). *Rosersberg : en sammanställning av tillgängliga uppgifter om slottet, trädgården och parken*. Stockholm: Civilförsvarsstyrelsen. S. 7-57.

Nyberg, Lars (2000) Simon de la Vallée (ca 1590-1642). I Andersson, T., Jonstoj, T., Lundquist K, (Red.) (2000). *Svensk trädgårdskonst under fyrahundra år*, Stockholm: Byggförlaget. S. 16-18.

Mossiger-Norheim, Randi (1992). Gör det med smak. *Utblick landskap* 3/92. S. 18-22.

Olausson, Magnus (2005) Lustgård och park. I Sjöberg, Ursula (Red.) (2005). *Rosersbergs slott*. Stockholm: Byggförlaget/Kultur. S. 288-300

Wollin, Nils G. (1930). *Rosersberg*. Stockholm: Nya Tryckeribolaget. S. 2-97.

Elektroniska källor

Orring, A. (2008-02-28). Inga vikingar till Rosersbergs slott. *Upsala Nya Tidning* [online] . Tillgänglig: http://www2.unt.se/avd/1,1786,MC=75-AV_ID=728245,00.html [2008-05-12]

Dahlen, S. (2008). Två skolor läggs ner – men får ny chans, *Sirenen* [online] Nr 2, sid. 3. Tillgänglig: http://www.srv.se/sirenenpdf/2008/nr2_2008/20080203.pdf [2008-05-12]

Kungliga hovstaternas webbsida (2008). Aktuellt på Rosersberg, hemsida [online]. Tillgänglig: <http://www.royalcourt.se/dekungligaslotten/rosersbergsslott/aktuellt.4.39b99d1050f476a6480002454.html> [2008-05-12]

Stattens fastifgetsverks webbsida (2008). Vårt uppdrag, hemsida [online]. Tillgänglig: http://www.sfv.se/cms/om_sfv/Vart_oppdrag.html [2008-05-12]

Kartor i kronologisk ordning

Braun, Jacob (1708), *Ägodelningskarta, Historiska kartor* [online]. Aktbeteckn. A68-16:1, Lantmäteriet. Kräver DjVu-plugin.

Tillgänglig: http://historiskakartor.lantmateriet.se/arken/s/show.html?showmap=true&archive=LMS&nbOfImages=4&documentAccessCode=LMS_%3ALMS_A68-16%3A1 [2008-05-12].

Alfving, Per (1773), *Ägomätning, En del af Rosersbergs ägor, afmätte år 1772 af Pehr Alfving*, [online].

Aktbeteckn. A68-16:3, Lantmäteriet. Kräver DjVu-plugin. Tillgänglig: http://historiskakartor.lantmateriet.se/arken/s/show.html?showmap=true&archive=LMS&nbOfImages=1&documentAccessCode=LMS_%3ALMS_A68-16%3A3 [2008-05-12].

af Sillén, Gustaf (1797), *Ritning, Stora Parterrens förändring i Rosersbergs Trädgård*, Kungliga biblioteket.

Näsström, Bo & Grönwall, Eva (2001). *Vårdprogram för Rosersbergs slott*, översiktsplan med tillägg av författaren (2008). Stockholm: Statens fastighetsverk. S. 95.

Bilder

Billmark, Karl Johan (1852). *Blyertsteckning*, Nationalmuseum.

Hårleman, Johan (1709). *Ritning till trädgårdparterr vid Rosersberg*, Nationalmuseum.

Dahlberg, Erik (1660-tal). *Situationsplan K3 Dahlberg handtecknat 5:2 baksida*, Kungliga biblioteket.

Perelle (1670-74) efter skiss av Erik Dahlberg. *Rosersbergs slott från väster*, Fotograf Marcus Andrae, Kungliga biblioteket.

Perelle (1695) efter skiss av Erik Dahlberg. *Avbildning av Rosersbergs härliga slott från trädgårdssidan*, Fotograf Marcus Andrae, Kungliga biblioteket.

Perelle (1695) efter skiss av Erik Dahlberg. *Utsikt över den ljuvliga trädgården invid Rosersbergs slott*, Fotograf Marcus Andrae, Kungliga biblioteket.

Swidde (1996) efter skiss av Erik Dahlberg. *Rosersbergs slott med trädgårdsplan och orangerier från söder*, Fotograf Marcus Andrae, Kungliga biblioteket.

Swidde (1996) efter skiss av Erik Dahlberg. *Utsikt över kanalen från Rosersbergs slott*, Fotograf Marcus Andrae, Kungliga biblioteket.

Swidde (1996) efter skiss av Erik Dahlberg. *Växthuset i Rosersbergs trädgård, prytt med allehanda vattenkonster och statyer*, Fotograf Marcus Andrae, Kungliga biblioteket.

Alla fotografier och fotomontage av författaren.

Bilaga 1

Rosersbergs slotts historia ur ett ägarperspektiv

Vikinger rör sej i området och lämnar spår i form av t.ex. borgar och runstenar.

- 1620 Egendomen Rosersberg tillkommer genom sammanslagningen av egendomarna Norsa, Skänninge, Tjurgården och Svartsätra. Norsa tillhörde den ätt som i vapen förde tre rosor. Gabriel Bengtsson Oxenstierna ärvde senare egendomen och hyllade sin mor och ätten Tre rosor genom att ge domänen namnet Rosersberg. (Lindahl, S., 1975, s. 7)
- 1621 Gabriel, riksskattemästare, "lehrer bygga säthesgård i Noorsa i Norsunda socken" enligt De la Gardieska arkivet i Lund (Wollin, 1930, s.2)
- 1631 Gabriel blir guvernör i Finland, men återvänder efter Gustav II Adolfs död till Stockholm (Lindahl, S., 1975, s. 7)
- 1634 Gabriel Oxenstierna Bengtsson samt fru Anna Banér begynte bygga detta hus 1634 och fullbordade det 1638 enl. de Palmskiöldska samlingarna förvarade i Uppsala Universitets bibliotek (Wollin, 1930, s. 2). Kristina tar över rikets ledningen och avlägsnar Gabriel till generalguvernör till Livland, men han återvänder senare och utnämns 1652 till riksamiral (Lindahl, S., 1975, s. 9).
- 1656 Gabriel dör och äldste sonen Gabriel Gabrielsson Oxenstierna ärver egendomen. Ett år senare blir han riksmarskalk men till följd av hans dåliga affärer nödgas han pantsätta slottet till Katarina Stenbock. (Lindahl, S., 1975, s. 10).
- 1682 Bengt Gabrielsson Oxenstierna, Gabriels yngre bror, förvärvar slottet. Som diplomat hade han tillbringat långa tider som ambassadör och sändebud vid Europas hov, var väl förtrogen med den nya franska smaken, barock-en, som just vid denna tid trängde undan renässansen. (Lindahl, S., 1975, s. 10).
- 1702 Bengt dör och hustrun Magdalena Stenbock tar över, men ensam med parets 18 barn i ett krigstrött Sverige tvingas hon söka bidrag. (Lindahl, S., 1975, s. 32).
- 1726 Grevinnan dör och Roserberg som nu är skuldsatt byter ägare ett flertal gånger under de närmaste åren. (Lindahl, S., 1975, s. 33)
- 1756 Efter ett svindleri där kung Adolf Fredrik är inblandad beslutas att egendom ska övergå till staten. (Lindahl, S., 1975, s. 35)
- 1762 Rosersberg blir kungsgård efter ett byte med Löfstaholms kungsgård. Dispositionsrätten ges hertig Karl, Kung Gustav III:s bror endast 14 år gammal. (Sjöberg, 2005, s. 15). 10 år senare efter utbildning och en längre utlandsresa påbörjar han en ombyggnad av slottet och trädgården. (Wollin, 1930, s. 49)
- 1774 Karl gifter sig med kusinen Hedvig Elisabeth Charlotta av Oldenburg. Paret är båda intresserade av mysticism och hemliga loger, Karl är frimurare. (Lindahl, S., 1975, s. 44)
- 1799 Hedvig tar efter parets resa till parken Wörlitz i Tyskland, initiativ till att anlägga den engelska parken (Olausson, 2005, s. 301)
- 1809 Karl blir kung Karl XIII och den tidigare svaga ekonomin stärks. (Olausson, 2005, s. 301)
- 1818 Karl XIII dör, kort efter även änkedrottning. Karl XIV Johan, kronprins och adoptivson, ärver egendomen och kommer att vistas mycket på Rosersberg sommartid bl.a. med kronprinsen Oscar. (Lindahl, S., 1975, s. 53).
- 1844 Karl XIV Johan dör men änkedrottningen Desideria bor här varje sommar tills hon dör 1860. (Heymowski, 2005b, s. 120)
- 1860 Nu upphör Rosersberg att vara ett bebott kungligt slott. (Wollin, 1930, s. 77)
- 1874 Infanteriets skjutskola flyttar till Rosersberg från Drottningholm p.g.a. att de nya vapnen har längre räckvidd. Flera skjutbanor, kaserner etc. byggs. Kungsgårdsmarken arrenderas till enskilda men övertas 1933 av skolan. Stora övningar slet hårt på området och dess boende. En stor brand i kaserner och vårdshus bidrog till att skjutskolan 1961 flyttade. (Näsström & Grönwall, 2001, s. 20)
- 1961 Civilförsvvarsskolan, sedermera Räddningsverket 1984, förläggs vid Rosersberg. Sedan 1935 är Rosersberg skyddat som statligt byggnadsminne. (Grönwall & Näsström, 2001, s. 21)
- 1968 Kungsgårdsmarken styckas upp och fördelas mellan Statens fastighetsverk (dåvarande Byggnadsstyrelsen), Fortifikationsförvaltningen och Domänverket. (Heymowski, 2005a, s. 354)
- 1993 Statens fastighetsverk tar över Domänverkets del efter ett regeringsbeslut, men målet att samla de gamla kungsgårdarna under en statlig ägare lyckades inte. (Heymowski, 2005a, s. 354)